

7-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ӘЛЕМ МУЗЫКАСЫНЫҢ ТАРИХЫ. 2-БӨЛІМ

Кариб алабының музыкасы

Кітап: Әлем музыкасының тарихы. 2-бөлім

Дәріс: Кариб алабының музыкасы

Дәріс авторы: Әлия Сабырова

Дәрістің мақсаты: Кариб бассейні тұрғындарының дәстүрлі музыкасына шолу жасау. Зерттеуші Тиоти Роменның осы тақырыпқа арналған еңбегі Кембридж жинағында «Ландшафты диаспоралары» деп аталады.

Заттай айшықтар арқылы дәлелденген алғашқы багамдықтар, лукаян тайпасының американдық үндістері болды - аккөңіл, бейбіт халықтардың, Христофор Колумб 1492ж. 12 қазанда аралға басып кіріп, испандықтар аяусыз жойып жібереді. Лукаян тайпасының үндістері керемет егіншілер, шебер көзеші (қыштан ыдыс жасаушы), мақта маталарын тоқушы, тәжірибелі сүнгігіш және ағаштың дінгегінен өздері қашаған каноэмен теңізге шығатын епті теңізшілер деп есептелінді.

Кариб теңізінде испан диаспорасын құру үшін небәрі бірнеше сағат қана қажет болды. Багамға тоқтағаннан кейін, бірнеше сыйлықпен алмасып, ол және жолдастары алтынды қайдан табуға болатынына қызығушылық білдірген Христофор Колумб, жеті лукаяндықты ұстап алып, тұтқын-гид ретінде өзінің кемесіне отыруына мәжбүреп әрі қарай Кариб бассейніне жол тартады. Лукаяндықтарды қайғылы жағдайда отбасынан, жерінен айырған бұл зорлық акті, алдағы оқиғалардың үлгісі болды. Колумбтың келгенінен небәрі жиырма жыл өтсе де, Багамдық аралдар іс жүзінде ойрандатылды. 1520ж. алтын таппаған испандық құлсатарлар Багам аралдарының барлық тұрғындарын, шамамен 20000 лукаян тайпасының үндістерін алып кетті. Кемеге отырғызылып, Эспаньола немесе Кубаға инжулі жерге жеткізеді, багамдық лукаяндықтарға қалған өмірлерін құлдықта өткізіп, испандық диаспоралардың зорлық-зомбылығымен күресуге тура келді.

Шамамен Колумбтың Багам аралдарына келгеннен жүз жыл өткен соң, Теодор де Брай Колумб пен лукаяндықтардың алғашқы қақтығысы қалай өткенін жобалады. Және де суретшіге елестете білу керек болды, себебі сол уақытта Карибтағы үндістердің мұрасы аурумен, соғыстармен, құлдықпен толығымен жойылған еді. Оның 1594 жылы жасалынған ойылған сурет өрнегі Европа мен Карибтің алғашқы кездесуі ретінде бейнеленген биліктің қатынасын епті көрсеткен. Бұл көріністе кеңістіктің үштен екісіне салынған еуропалықтар билік композициясына қатты сәйкес келіп тұр, қалған үшінші бөлігінде лукаяндықтар бейнеленген. XVIII ғасырдағы Испанияның әскери-өнеркәсіптік және діни кешенін іске асырған Колумб, лукаяндықтарды 2:1 ара-қатынасындағы күш пен кеңістікте қарсы алады.

Бұл өрнектің кейбір қырлары бізді қазіргі таңда қызықтырады. Бір жағынан көрініс де Брайдың Еуропа билігіне деген абсолюттік сенімін көрсетеді. Еуропалықтар лукаяндықтарды ерекше технологиялық басымдылыққа қосымша ретінде, Колумб найзасының ұшы жақын кемең алдыңғы дінгегімен қосылады, бұл крестті құрастырып, ең жоғарғысында испандық жалау желбіреді. Бұл жерде теология, әскери және саяси күшпен теңестіріледі, сонымен қатар Колумбтың іс-әрекетін күшейтіп, заңдастырады. Солдан оңға қарай әрбір кеме арқылы және өрнектің шетіне қарай жүргізілген түзу сызық, олардың қоғамдастығының мойынсұнғыш мүшелерінен қашушы лукаяндарды тиімді бөледі.

Қарсылық еуропалықтардан ғана емес, олардың отбасылары мен достарынан да оқшаулауға әкелуі мүмкін. Мұнда бейнеленген лукаяндардың жалпы санынан үштен бірі қашып кетуге тырысады, әйтеуір, жоспар жүзеге аспағаны анық.

Бірінші кезекте Колумбтың бірнеше лукаяндармен кездесуі мен олардың ізінен еруін күштеуі, де Брайдың бейнелі көзқарасы бойынша мәжбүрлі түрде жүзеге асырылған зорлық-зомбылық ықтималдығын қамтиды. Оның негізінде еуропалық биліктің барлық аймаққа кеңінен қолданылған және американдық пен африкандық құрылымды бақылаудың әдептік-діни және әлеуметтік-мәдени негіздемесі жатыр. Алай да суретші олардың адамгершілігін мойындаған. Отарлық биліктің қол жетеуінен алыс орналасқан шет аймақтар; бұл диаспораның зорлық-зомбылығымен көптеген адамдар мен қоғамдастықтар Кариб алабының бүкіл аумағында жаңа өмір жасау үшін жұмыс істеген ландшафтардың бірін құрайтын кеңістік. Берілген жұмыстың авторы Тимоти Ромен осы аяда испандық диаспораның музыкасына ерекше көңіл бөле отырып, музыканың шет аймақтық география бойынша жүрген кейбір жерлерін қарастырады.

Осы бірінші кездесуден кейін ғасырлар салып үндістер, африкалықтар, оңтүстік және шығыс азиаттар саны аз Ливан мен еуропалық адамдармен бірге Кариб алабына жаңа үй салынатынын және күресіп жатқандарын анықтады - әр адам айрықша, әр түрлі мәселелердің алдында, оның ішінде диаспоралық талаптарға көну үшін күресіп жатты.

Африкандық құлдардың алғашқы тобы Эспаньолаға Колумбтың Кариб теңізіне келгенінен он жыл өткен соң барып келді (1502ж) және, осылайша аймақта 1886ж., соңғы кубалық құлдар босатылғанға дейін құлдықтың бастамасын жасады. Солтүстік және Оңтүстік Америкадағы құлдық 1888 жылы бразилиялық Алтын заң қабылданғанға дейін жалғасты. Осы аралықта, шамамен төрт жүз жылдық кезеңде бес миллионға дейінгі африкалықтар Кариб алабындағы аймақтарда құлдықта өмір сүрді. Кей жағдайларда

Кітап: Әлем музыкасының тарихы. 2-бөлім

Дәріс: Кариб алабының музыкасы

Дәріс авторы: Әлия Сабырова

құлдар қашуға мүмкіндік ала алды, және де XVII ғасырдан бастап олардың қауымы отарлық ландшафтта орнықты құбылыс болды. Одан бөлек, XIX ғасырда 420 000-дай шығыс үндістер аймаққа жалдамалы жұмыскерлер ретінде әкелінді. Бұл Кариб алабындағы пайдаланудың жаңа жарқылына әкеп соқты. Аймаққа адамдардың басқа мақсатта келуі осы кезеңде 140 000 қытай эмигранттарын қосты, олар Кубаға (120 000) және Британдық Вест-Индияға (18 000) көшті.

Кариб теңізіндегі бұл барлық көшулер үндіс тұрғындарының жоғалуы мен ішкі аймақтық миграция әсерінен пайда болған вакуумда жүзеге асты. Мысалы, 1790 жылғы революциядан қашу үшін гаитиялықтар Кубаға бағыт алды, ал бастыс үндістер XIX ғ. 2-ші жартысында Коста-Рика мен Панамадағы темір жолдардың құрылысында жұмыс жасады. Одан бөлек, көбісі тұрғылықты өмір сүру үшін өз еріктерімен көшіп кетті. Бұл миграциялар мен орын алмастыруларға стратегиялық отарлау ниетімен құлдарды тасу, XVIII ғасырдың соңы мен XIX ғасырдың басында кеңінен тараған тәжірибе де қосылды.

Кариб алабының негізгі шарттарының бірі - диаспораның болуы болып табылады. Стюарт Холл бұл архетиптік идеяны былайша тұжырымдайды: «Карибтағылардың барлығы басқа елдерден шыққан. Яғни, олардың шынайы мәдениеті, олар шын мәнінде шыққан мекендер, оларды шын мәнінде қалыптастырған дәстүрлер басқа бір жерде қалды. Кариб теңізі - бірінші, түпнұсқа және ең таза диаспора болып табылады».

Әлемдік музыка диаспоралық, Кариб қоғамдастықтарының тәжірибесін терең қалыптастырып, сондай-ақ өзі де қалыптасты. Аймаққа келгеннен кейін Кариб бассейнінің барлық аумағында музыкалық мұралардың алмасуы - өз өрнегін тапқан көптеген «әлемнің музыкалық шығармалары» арасындағы жәй жүзеге асқан және бай өзара іс - қимыл - әлемге креольдік музыкалық стильдің көптеген мысалдарын берді. Аймақтық деңгейде қол жетімді дыбыстарды пайдалану арқылы ғана емес, алға және артқа өзара саяхаттауды жалғастырған дыбыстармен белсенді өзара іс-қимылының арқасында жүзеге асты - мұны Пол Гилрой «Қара Атлантика» деп атаған.

Мысалы, екі батыс африкалық жанрлар хайлайф пен джуджу Кариб алабынан шыққан музыкалық стильдердің терең әсері нәтижесінде пайда болды. Ал, афроколумбиялық музыка стилі Чампетаға XX ғ. ортасында музыканттар батыс африкалық сауда флоттарынан алған дыбыстар мен ырғақтық идеялар әсер етті. Бұл музыкалық шығармалар саяхат пен ағымдағы құрылымды пайдаланудың жаһандық үлгісі, және де көп бөлігі өз дыбысталуы арқылы көрсететін диаспоралық байланыстардың күшіне байланысты.

Лондон, Торонто, Париж және Нью-Йорк сияқты ірі астаналық орталықтарда Кариб бассейнінің өсіп келе жатқан қоғамдастықтары екінші диаспора сияқты жаңа өмір жасайды. Орlando Паттерсонның айтуынша, «бұрынғы отарлар енді метрополиа болады; империялық мегаполис шексіз ресурстардың шекарасы болады». Кариб музыканттары жаһандық өзгерістердің бір бөлігі болып табылатын музыкалық шығармалардың жарқын мысалдарын жасауды жалғастыруда. Біз меренге, шырынға, би ұйқысы, цук, реггетон және сальса сияқты жанрлар туралы айтамыз. Бұл музыка Кариб бассейнінің бүкіл әлемдік танымал музыкасының негізгі көзі болғанын дәлелдейді.

Осы жанрлардың барлығы диаспоралық өмір көздерінен қоректенген ортадан өсті және осы жанрлардың барлығы ұлттық және диаспоралық кеңістік арасында орын ауыстыру барысында жасалған динамикаға көбірек арқа сүйейді. Хуан Флорес осы динамика туралы ойлай отырып, Кариб қоғамдары, мәдениеті мен музыкасы бүгінде бір ғана диаспора тұрғысынан түсінікті бола алмайтынын атап өтті. Дұрысы, ұлттық және аймақтық тарих полюстері арасындағы байланыс ... және Кариб бассейнінің мәнерлі мүмкіндіктерін қазіргі заманғы талдаудың кілтін қамтамасыз етеді.

Мысалы, 1992 жылы Колумб аймақтың тұрғындарына қарсы зорлық-зомбылықтың алғашқы актісін жасағаннан кейін бес жүз жыл өткен соң, «Багамиан» тобы «Island Boy» (Аралдықтар) поп-әнін қамтитын топтама шығарды. Дыбыс тұрғысынан оны әсіресе багамдық деп атауға болады, өйткені ол ешкі терісінен және қоңыраудан жасалған барабандарға тән ырғақтарды, сондай-ақ джанканоо шерушілері кезінде кең таралған ысқырықтарды қамтиды. Ән музыкамен де, мәтінімен де үйлері туралы аңсауды, әртүрлі әлеуметтік-мәдени және саяси жағдайлардағы өмір туралы, лукаяндық тұтқындарының 1492 жылы өз жақындарынан кеткен кездегі күрсінудері туралы айта отырып, шетелдерде тұратын багамлықтарды Отанына оралуға шақырады. Бұл мәтіндерді үйден жыраққа кеткен шынайы багамдықтар ғана түсінуі мүмкін. Осы орайда, поэзиялық мәтіннен қысқаша дәйексөз (сөзбе сөз аударма) келтіре кетейік:

Үйге орал,

Пальмалы жағажайлар жеріне.

Әрқашан сенің жүрегің болған жер,

Ең алғашқы күннен бастап.

Сонымен, Тимоти Ромен аймақтың музыкалық тарихын үш көзқараста қарастыруды ұсынады: біріншісі

Кітап: Әлем музыкасының тарихы. 2-бөлім

Дәріс: Кариб алабының музыкасы

Дәріс авторы: Әлия Сабырова

миссионерлердің жергілікті музыканың қалыптасуына ықпалымен, екіншісі – көші-қон үдерістері және мәдениеттердің араласуымен байланысты. Ақырында, үшіншісі - Кариб алабы мен тұрғылықты тұрғындардың қазіргі заманғы шашыранды шет жұрт арасындағы байланыс.

ҚАСИЕТТІ ДЫБЫСТАР

Карибтердегі диаспоралық өмірге көндігу үдерісінде рухани музыка мен салт-дәстүрлердің маңыздылығын асыра бағалау қиын. Бұның маңыздылығы соңғы кезекте емес, себебі, дін отарлаудың басында, ереже бойынша рухани бағдарлардан айырылған ортадағы негіздеменің көзін қамтамасыз етті және қамтамасыз етуін жалғастыруда. Дін жаңа Кариб аясын сақтап қалуға болатын мәдени және әлеуметтік мұраны өзгерту үшін негізгі өлшем болып табылады.

Де Брайдың өрнегі еске салғандай, бұл үдеріс отарлық жүйенің ажырамас бөлігі болған және толығымен елеуге болмайтын діни ая алдында болды. Дегенмен, католицизм және (кейінірек) протестантизм негізінен көптеген құлдар үшін отарлық бақылаудың тағы бір тәсілі ретінде қабылданды, әйтсе де, олардың өз космологиясына бейімдеуге болатын христиандықтың белгілі бір элементтерін мойындады. Осылайша, діни синкретизм - немесе жақында ғана осылай аталған діни симбиоз, - христиан діндері мен Кариб құлдарының салт-дәстүрлері арасындағы өзара іс-қимылдың басты ара-қатынасының бірі болды. Мишель де Серто [отарланған адамдар] үндістерге зорлап міндеттелген рәсімдер, түсінік пен заңдардан, олардың жаулап алушылары ұсынған нәрседен өте күшті бір нәрсе жасауы, осы үдерістің тамаша түйіндемесін ұсынуына алып келді; олар аталғандарды қабылдамай немесе өзгертпей, ал оларды қабылдаудан басқа таңдау болмағандықтан, жүйеге жат мақсаттар мен сілтемелерге қатысты пайдалана отырып, бұзды. Олар отарлау жүйесінде басқа болды, отарлауға тек сырттай бейімделді.

Африкалықтар қайтып оралудың мүмкіндігіне ие бола алмағандықтан, Кариб теңізі бойынша жаңа бейімделушілік мүмкіндіктері мен байырғының негізінде жаңа табынаушылықты іздестіре бастады. Сантерия, Вуду, Шанго және Эспиритизм - бұл діни нанымдармен белсенді, тірі тәжірибе толқындарының айқын мысалдарының кейбірі ғана. Баптизм мен растафариандық диаспораның рухани мәселелерінің тағы бір ауқымына жауап берді. Мұғалім Хейзел Энн Гиббс-Депа рухани баптистік сенім мен тәжірибе тарихы туралы айта келе, «Рухани баптистік сенім ... афроамерикандықтардың Бостандық критерийлерін белгілеу, діни элементтерден өз мұқтаждарына неғұрлым қолайлы, шындыққа жақын нәрсені жасап алу әрекеті ретінде әділ сипатталуы мүмкін». Мұндай қажеттілік Кариб бассейнінің барлық аумағында діни практиканы жүзеге асырудағы қауымның орталық рөлін көрсетеді.

Гиббс-ДеПез мұғалімнің түсіндірмесінен діни тәжірибе негізінде діни қауымдарда болып жатқан коммуникация, диаспоралық аядағы әлеуметтік байланыстардың музыкалық қайта жаңғыруын зерттеуге мүмкіндік береді. Кариб теңізіне түсіру кезінде туыстық және жеке тұлғааралық қатынастар рулық қауым, генетика, отбасын біріктіре отырып, діни практикада тиістілік идеясы аса қажет болды. Қауымдарға сауығуға (рухани және физикалық) қол жеткізу үшін қаражат берген діни тәжірибенің алуан қырлары, сондай-ақ Кариб алабында үлкен резонанс тапты.

Сонымен қатар, Кариб алабының діни өмірі аймақтың бүкіл тарихында биліктің өзара қарым-қатынасының көптеген мысалдарын көрсетеді, және де бұл да маңызды, өйткені тым радикалды діни табынушылар – баптизм, растафари және вуду – католик шіркеу мен мемлекеттік билікке саясатта да, музыкада да жиі қарсы келіп жүрді.

ӨМІР БОЙЫ БАРАБАНДАР

Отаршылдық кезеңде Эспаньолда жиналған, негізінен, йоруба және конго дәстүрлерінің аясында негізделген, түрлі африкалық нанымдар, XVIII ғасырдың соңында гаитян төңкерісі уақытына қарай Гаити ауылдық аудандарында орнатылған вуду дініне рухани негіз болды. Көптеген аймақтық салттардың ішінен ең ықпалды деп екі салт - Рады және конго-Пэтво есептелді. Вуду символикалық тілі - барабанда ойнаумен, салт-дәстүрлік әнмен және билермен қатар, Гаитидің экспрессивті өнеріне енеді. 2006 жылы Жерд Флерант Вуду музыкасы Гаити, зайырлы немесе қасиетті музыкалық өмірдің негізін құрайтынын байқады ... Соңғы екі ғасырдың халық және танымал музыкасы Конго-Петво ырғағында пайда болды. Соңғы елу жылда Гаитидегі басты би топтарының бірі, 1943 жылы құрылған Jazz de Jeunesse, өз композицияларында Рады және Конго-Петво ырғақтарын кеңінен және сәтті қолданды.

Гаити және оның диаспорасы бойынша «Пара» салт-дәстүрінің тәжірибесі осы басқа музыкалық шығармалардың кез келгенінен жақсы болуы мүмкін, Вуду табынының төменгі класты гаитяндардың

Кітап: Әлем музыкасының тарихы. 2-бөлім

Дәріс: Кариб алабының музыкасы

Дәріс авторы: Әлия Сабырова

күнделікті өміріне кірігуінің дәрежесін көрсетеді. Элизабет Макалистердің айтуынша, «Рара - бұл ойын, дін және саясат, сондай-ақ тарихтың қанды беттері туралы еске алу. Бірақ Rara-ның өзгертілмеген философиясында, өлімді қабылдау жалғасқан өмірге табынушылық жоралғысы жатыр». Сонымен қатар, Rara топтары іс жүзінде Гаитидегі өмірдің бірнеше қабаттарында көптеген міндеттерді орындайды деген мағынада байланыстырушы болып табылады. «Бұл музыкалық ұжымдар, карнавалдық топтар, діни рәсімдер, әрекетті армиялар, жаппай саяси шерулер және ұлттық патриотизмді көрсету».

Афро-гаитян дінінің салт-дәстүрлері мен рәміздерін христиандық жылдық мерекелердің шеңберімен (Рар маусымы Ұлы оразаға сәйкес келеді) біріктіре отырып, Рараның тамыры оның рухани мұрасы тұрғысынан да, оның отбасылық және қауымдық өлшемдері тұрғысынан да тереңге кетеді. Rara тобы, әдетте, кеңейтілген отбасы мен жергілікті қоғамдастық мүшелерінен тұрады, ал топтармен орындалатын музыка Конго-Пэтво дәстүрінен шыққан барабандарда, бамбук трубаларында (ваксин деп аталатын) және басқа да ұрмалы құралдарынан тұратын барабандарда орындалады, олардың әрқайсысы әнді саяси, рәсімдік және көбіне әдепсіз емеурінді мәтіндермен сүйемелдейді.

Музыка әр түрлі бастамалардан, соның ішінде карнавалдық ырғақтардан, музыкалық сәлемдесулерден және Конго-Пэтво мен Бизанго салттарынан алынған салттық әндерден тұрады, және де қасиетті Гаитидегі танымал мәдениеттің бір бөлігіне айналуын жақсы бейнелейді.

Рара сондай-ақ гаитян диаспорасының қауымдастықтарында да көрініс тапты, онда ол ұқсастықты белгілеу құралы ретінде де, еске алу нысаны ретінде де қызмет етеді. Рара рәсімдерін біздің заманымызда, гаитяндардың саяхатшылары арқылы таралғандықтан, әр жерде кезіктіре аламыз. Оның негізгі «үйі» қай жақта екені маңызды емес - Нью-Йоркте өтіп бара жатқан саяхатшы, өзіне қажетті рәсімдерді орындау үшін осы табыну әдептерін таба алады. Макалистер атап өткендей, «Леоганда шығарылған ән шектелмеген гаитяндық дискурс құра отырып, бір аптадан кейін Бруклинде шырқалуы мүмкін, алдымен дәстүрлі білім арқылы шаруа мәдениетінде, және кейінірек көптеген гаитян әлеуметтік диаспоралары халықаралық деңгейде таралуы мүмкін». Вуду рәсімдері мен шабыт үшін оның бай символикалық және музыкалық тіліне сүйенетін түрлі орындаушылық дәстүрлер - бұл өмірдің өзін бейнелейтін барабандардағы ойын. Биліктік бақылау шеңберінен шығатын өмір - мұндай тұжырымдама құлдық, экономикалық иеліктен айыру және диаспораның жаңа түрлері жағдайында таптырмас шарт болып қала береді.

МҰХАРРАМ ТУРАЛЫ ЕСТЕЛІК ҮШІН БАРАБАННЫҢ ОЙНАЛУЫ

XIX ғасырда Тринидад оңтүстік азиялық жалдамалы қызметкерлер ағынында өзінің экономикалық өсуі мен болашағын көрді. Азиядағы жұмыс массасының бұл қозғалысы оның әлеуметтік және діни ландшафтын айтарлықтай өзгертті. Мұсылман және индуистік конфессиялардың Оңтүстік азиаттары Тринидадтың салыстырмалы оқшауланған аудандарында (мысалы, Карони аймағында) жұмыс істеп, бірге жаңа өмір сала бастады. Тринидадқа келген мұсылмандар арасында рәсімдік және музыкалық дәстүрлері бір-бірімен тығыз байланыста болатын шейіттер мен суниттер де болды. Бұл дәстүрлер еуропалық және африкалық бағыттардағы діни саяхаттармен түп тамырымен айырмашылықта болды. Мысал ретінде Тринидадағы Хосэй фестивалін сүйемелдейтін тасса барабандарындағы дәстүрлі ойынды айтсақ болады.

Хосей - бұл Мұхаррамның (Пайғамбар Мұхамбеттің немересі) азапты өліміне арналған шейіттердің мұсылман мейрамы. Бұл мейрамда өнер көрсететін ансамбльдер өзіне барабанның негізгі екі түрін қосады - олар негізгі және сүйемелдеуші, сондай-ақ қол тарелкалары. Бірақ орындаушылар саны қатты өзгеруі мүмкін. Тринидадтағы Хосей фестивалі Тасса-барабандары тудыратын өзінің экспрессивтілігінің арқасында этникааралық және дінаралық қатысудағы үлкен мүмкіндіктерге ие. Бұл афро-ға да, үнді-тринидадтықтар үшін де жарқын музыкалық салтанаттарға қатысудың мүмкіндігі.

Ал келесі дәрісте біз Кариб алабының музыкалық тарихын шолуды одан әрі жалғастырамыз.

Дәріс тақырыбы бойынша қосымша ресурстар:

1. Болман PV (2002) World Music: Өте қысқа кіріспе, Оксфорд университеті
2. Certeau M. (1984) Күнделікті өмір практикасы, пер. С. Рендалл, Беркли: Калифорния Университет Пресс
3. Клиффорд Дж. (1997) Маршруттар: XX ғасырдың соңындағы саяхат пен аударма, Кембридж, Массачусетс: Гарвард университетінің баспасы
4. Коннифф М.Л., және Т. Дж. Дэвис (2002, оригинал, басылған жылы. 1994) Оңтүстік және солтүстік Америкадағы африкандықтар: Қара нәсілділер Диаспорасының тарихы, Колдуэлл, Нью-Джерси:

Кітап: Әлем музыкасының тарихы. 2-бөлім

Дәріс: Кариб алабының музыкасы

Дәріс авты: Әлия Сабырова

- Блэкберн Пресс
5. Коули Дж. (1996) Карнавал, Канбулай және Калипсо: дәстүрлі қайта құру, Кембридж университетінің баспасы
 6. Кратон М. мен Дж. Сондерс (1992) Аралдар тасқыны: багам халқының тарихы, вып. 1: аборигендерден құлдық дәуір аяқталғанға дейін, Афины: Джорджия Университетінің баспасы
 7. Кунин Э. (2000) 'La champeta: Musique noire, metissage et espace urbain a Cartagena (Colombie) ', в Musiques et societes en Amerique Latine, Rennes: Presses Universitaires de Rennes,
 8. Davis S. (1976) «Питер Тош, альбомына пікір», журнал Rolling Stone, 26 тамыз
 9. Desmangles L. (1992) Құдайлар келбеті: Гаитидегі Вуду мен католицизм , Чапел-Хилл: Солтүстік Каролина Университеті Пресс
 10. Эдмондсон Б. (1999) Кариб романстары: Аймақтағы саяси өкілеттілік, Шарлоттсвилль: Вирджиния Университеті Пресс